

'כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן' — פירוש, מי שאינו יודע לגרש את הרע תחילה, ולפטור את עצמו בגט כריתות לכרות ולהרחיק מאתו הרע שבלבו, ואחר כך לקדש עצמו להכניס הקדושה אצלו — לא יהא לו עסק עמהם, כי מגרעות נתן להבית להכניס את הקדושה אל תוך הפסולת והרע. ועל כן צריך לגרש תחילה שורש הרע שבתוכו כדי לזכך את נפשו ולטהרו, ואח"כ תוכל לשרות עליו הקדושה ואור החיים לחסות תחת צל כנפי השכינה'. (סידורו של שבת א.ב.ד. — בשם רבי ישעיה מדינוויץ)

דף יד

הערות ובאורים בפשט

'ההוא מונקרא שמו נפקא' — פירוש, מסמיכות ונקרא שמו לבישראל משמע שכולם יקראו. ואילו לא כתיב אלא ונקרא שמו הייתי אומר שהדיינין בלבד קוראים ולא כל הנוכחים שם. (תוס' יבמות קא:)

זתהא אשת איש יוצאה בחליצה מק"ו... ותהא יבמה יוצאה בגט... — לפי הנחת המקשה שלא ידע מן המיעוטים, יש לדקדק, כיון שאפשר ללמוד כך ואפשר ללמוד להפך, שוב בטל ה'קל וחומר'. וצריך לומר שהלימוד הוא כמו 'מה מצינו' (תורא"ש; תוס' חולין כג: ד"ה ותהא). וכבר כתבו בספרי הכללים שיש מקומות שאמרו בגמרא קל וחומר והכוונה למה-מצינו. וכ"כ בתורא"ש (בד"ה זו) בפירוש הקל-וחומר דלעיל. וע' כגון זה לעיל בדף ה במש"כ בשם הפני יהושע. ולפי מה שכתבו התוס' להלן (סו: ד"ה אמר) יש לפרש הקל-וחומר כדחתם: ומה אשת איש שלא כתוב בה במפורש חליצה, כתוב בה שיוצאה בגט, יבמה שכתוב בה חליצה, לא כ"ש שתצא בגט. וכן לאידך גיסא. וכיו"ב כתב רש"י בברכות (כא.) וע"ש בפני יהושע. ואמנם אפשר שזו גופא כוונת התוס' בחולין שק"ו כזה אינו ק"ו גמור אלא כמו מה מצינו.

יש להבין את ה'סלקא דעתין' שחליצה תתיר בכל אשה, והלא הפרשה שנקראת עם החליצה, אינה שייכת באשה כלל. ואם כי הקריאה אינה מעכבת, אך 'ראוי לקריאה' מעכב. והרי אשה בעלמא אינה ראויה לאותה קריאה?

ושמא יש לומר, מכך שהקריאה בפועל אינה מעכבת, מזה מוכח שעצם ה'פוטור' הוא מעשה החליצה בלבד, והקריאה אינה אלא מצוה [ואמנם צריך שיהא המצב ראוי למצות הקריאה, וכשאינו ראוי למצוה, לא נאמרה כלל פרשת חליצה]. וכיון שכך, אילו באנו ללמוד חליצה לאשה, לא היינו למדים אלא את עיקר הדבר שפוטור, ולא את המצוות הנלוות אליו. (אגרות משה אה"ע ח"א קנה)

(ע"ב) 'עבד עברי... וקונה את עצמו... ובגרעון כסף. הנרצע נקנה ברציעה וקונה את עצמו ביובל ובמיתת האדון' — יש לדייק מדברי המשנה שאין הנרצע יוצא בגרעון כסף.

ושני טעמים ניתנו בדבר: יש אומרים שאין דין גרעון כסף אלא אם נקנה בכסף (רבנו תם. מובא ברי"ד דף כא.) ויש אומרים שאין לנו ללמוד יציאות הנרצע מעבד רגיל, כי כיון שחזר ונמכר על חנם ועבר

על כי לי בני ישראל עבדים — קנסתו תורה (רי"ד שם), הלכך אינו יוצא בגרעון כסף לפי שאין יציאה זו מפורשת בו ואין לנו ללמדה משם, שהרי יש סברא לחלק, כאמור.

המשנה-למלך (עבדים ג, ז) הביא את מחלוקת הראשונים והרחיב בדבר. וע' בתוס' הרא"ש להלן (טו, ב) שצייד שרצע יוצא בגאולת קרובים. וא"כ לכאורה הוא הדין שגואל עצמו בגרעון כסף. ואע"פ שיש מקום לדחוק שדברי הרא"ש הם ללא המיעוט ד'גאלנו' אבל במסקנה אין גאולת קרובים בנרצע, ע"ש בגמרא — מכל מקום על גאולת עצמו בגרעון כסף אין מיעוט.

ולענין יציאה בשטר בנרצע — לולא דברי המשל"מ היה מקום לומר שגם ר"ת מודה לטעם השני, שמשום שעשה איסור אין לנו ללמדו מסתם עבד, שהרי סברא זו מבוטאת בגמרא (להלן טו). 'אימא ניקנסיה'. ולפי"ז יש לומר שהנרצע אינו יוצא בשטר לכלי עלמא, ואינו תלוי במחלוקת זו כמו שכתב המשל"מ. וגם ראייתו מהרמב"ם אינה מוכרחת לפי"ז. אך אמנם, עצם דיוקו של המשל"מ שאינו יוצא בשטר, מדלא קתני במתניתין שהנרצע יוצא בשטר — כבר כתבו הראשונים דלא תני כלל יציאות בשטר, משום דלא קתני אלא יציאות שבעל כרחו של האדון. ולפי"ז אין לנו הוכחה שאין הנרצע יוצא בשטר.

ועוד יש לומר, הואיל ויציאת עבד בשטר אין לה מקור מפורש בגמרא, אלא נלמדת מסברא, שלא גרע מעבד כנעני (כן כתב רש"י — טז.), אם כן מסתבר לכאורה שגם הנרצע לא ישתנה דינו בזה. והוא הדין לענין הפקר, שכתבו התוס' (טז). ד"ה לימא) שעבד עברי יוצא בהפקר, יש לומר שגם הנרצע יוצא בהפקר. שאין ההפקר דין מיוחד שנלמד בפרשת העבד, עד שתאמר שלא נאמר דין זה בנרצע, אלא דין כללי הוא שמועיל בכל מקום.

ז'הפדה — מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה' — רש"י הסביר שהלימוד הוא שנקנית בכסף מכך שמגרעת מכספה, ואם לא נקנית בדמים, ממה היא מגרעת? והרמב"ן ועוד ראשונים חולקים, כי גם כשנקנית בשטר יכולה לפדות עצמה. אלא כתבו (בשם ר"ת) שהלימוד הוא מכך שיוצאה בכסף, סברא היא שגם נקנית בכסף, שיש לנו להשוות קנייתה ליציאתה.

(אמנם בהמשך דברי הריטב"א מבואר שלמסקנא אין להשוות קניה ליציאה. וכ"כ במפורש בשער המלך ריש הל' עבדים ובחזו"א — קמח. ובוה מתורצת קושית בית הלוי (ח"א כא, ג) על המהרש"א להלן. וע' במהר"ם בהסבר דברי רש"י. וצ"ב).

ואמנם, אין הדבר מוסכם אצל הראשונים, בנמכר בשטר ופסק לו דמים, או אפילו כשניתן במתנה, האם יש אצלו תורת גרעון כסף, או שמא אין זה אלא בנמכר בכסף — ע' ברי"ד ונלכאורה דבריו בשם רבנו תם נראים כסותרים למה שכתבו הראשונים בשמו; משנה למלך (עבדים ג, ז); חזון איש (קמח); חדושי הנצי"ב; חידושי ר' אריה לייב (לא, א).

'נמכר לשש ויתר על שש' — יש שדייקו מלשון זו שאם מכר עצמו בסתם — יוצא בשש, אלא שיכול להימכר ליותר משש, אם מפרש כן. וכן דייקו מרש"י ומהרמב"ם (עבדים ב, ג). ע' במשנה למלך (שם). והריטב"א חולק, שהרי הפסוק של יציאת שש לא נאמר כלל במוכר עצמו (ואף רש"י עצמו כתב כן. ובחשק שלמה תרץ קושיא זו. וע"ע בתוי"ט וברש"י ובמרומי שדה על משנתנו).

עוד נחלקו, האם יכול למכור עצמו לפחות משש, או שמא אין זה קרוי 'עבד' אלא 'שכיר'. (ע' בריטב"א ובמשל"מ שם בשם מהרי"מ ט. ודעת המשל"מ עצמו שהדבר שנוי במחלוקת בירושלמי). ויש להסתפק בדעת רש"י; האם מה שנמכר לשש בסתמא, הוא מצד האומדנא, ולפי זה יכול להמכר לפחות, או שמא סובר שאי אפשר להמכר לפחות משש, ומשום כך בסתמא נמכר לשש, כי זו

המכירה המנימלית האפשרית. (ע' ב'שיטה לא נודע למי' שהבין בדעת רש"י שתמיד יוצא לפי סכום המכירה. וחולק שם על כך. וע' במל"מ שם בשם הרא"ם; חידושי ר' אריה לייב — לא, ב).

ציונים וראשי פרקים לעיון

'אמר רבי יהודה פעם אחת היינו יושבים...' — על דרכו של רבי יהודה בהבאת מעשה להוכיח הלכה, ע' במצוין בסוטה יח.

'יכול יהו כסף ושטר גומרים בה כדרך שהביאה גומרת בה, תלמוד לומר ויבמה ביאה גומרת בה ואין כסף ושטר גומרים בה' — רש"י (ביבמות נב. ד"ה נתן) נתן טעם לכך שאין קידושין תופשין ביבמה, משום שאין קדושין תופשין באשת אח, והתורה לא התירתה אלא כסדר המצוה, והמצוה אינה אלא בביאה.

ופרשו האחרונים בדעת רש"י, מדוע הוצרך להוסיף טעם בדבר; כי המיעוט המוזכר בגמרא אינו מלמד אלא שמצות יבום אינה מתקיימת בכסף ובשטר, אך מדוע לא יועיל בה דין קדושין כבשאר נשים — לכך פרש"י שאין שייך בה קדושין דעלמא. (עפ"י קובץ הערות יבמות ג, ד. וע"ע פני יהושע ואילת השחר כאן).

[ואף לאחר תקנת מאמר, אם קידשה היבם ופירש לשם אישות ולא לשם יבמות — כתב החזו"ן-איש שאין קידושיו קידושין אף מדרבנן].

האחרונים (קוה"ע שם; משנת ר' אהרן ז, ו ואילך. וע' בית ישי מב) הוכיחו מדברי רש"י הללו, שאי תפישת הקידושין בעריות אינו תלוי באיסור-ביאה שלהן, שהרי יבמה זו ביאתה מותרת ואין בה כרת (ואפילו כשאין מתקיימת בביאה זו מצות יבום בפועל, כקטן וכד' — אין חיוב כרת. ע' תוס' ריש החולין) ואף על פי כן אין בה תפישת קידושין.

אמנם הגאון ר' חיים מבריסק זצ"ל (מובא בחידושים על הש"ס המיוחסים אליו) פירש דברי רש"י באופן אחר, ולפרשו נדחית ראייה זו. וכך פירש: אם היו תופשין קידושין ביבמה, הרי שזיקת-יבמין היתה נפקעת, וממילא היה חוזר ונייעור איסור אשת-אח. [והרי גם אליבא דאמת, לפי מה שאנו נוקטים מאמר אינו אלא מדרבנן, אמרו בגמרא 'העושה מאמר ביבמתו פרוחה הימנו זיקת יבמין וחלה עליו זיקת ארוסין ונישואין'], וזה ההכרח שכתב רש"י שאי אפשר שקידושין יתפשו בה מן התורה. ולפי זה יש לומר שמניעת חלות הקידושין בעריות אכן תלויה באיסור-כרת שלהן, ואמנם אין כאן עתה סיבה המונעת קידושין, שהרי אין בה איסור כרת ליבם, אף על פי כן אי אפשר שיחולו, משום שאם תאמר כן, יחזור איסור כרת ד'אשת אח'.

אמנם לשני הפירושים מוכח מרש"י שאיסור 'אשת אח' תלוי בדין יבום, ולא פקע עולמית מיד במיתת הבעל. וכבר העירו (בית מאיר וקוה"ע ת, יט) שהרשב"א חולק על כך, ולשיטתו אין כאן כלל איסור אשת אח. והוא יפרש שגזרת הכתוב היא שאין בה קידושין, מהדרשה האמורה. (ויש שתולים זאת במחלוקת אמוראים ביבמות י-יא, האם היבמה על שאר האחים עומדת באיסור אשת אח או בלאו בעלמא. ע' בדברי הרשב"א שם מא ובמצוין שם. ויש מיישבים דברי רש"י עם הרשב"א. ע' משנת ר' אהרן ז, ז).

היה מקום לומר טעם נוסף לאי-תפישת קידושין ביבמה מן התורה; כיון שהיבמה אסורה לשוק, ואף

יש הסוברים שאין קידושין של אחר תופשין בה, נמצא שאין כל משמעות לקידושיה, שהרי מהותם של הקידושין 'ראסר לה אכולי עלמא כהקדש'. אמנם טעם זה אינו מספיק כשיש כמה אחים הראויים ליבמה, שאז קידושיו אוסרים עליהם. ואולי לכן רש"י כתב טעם הנכון בכל המקרים. אך באמת לפי שיטת התנאים שהמאמר מועיל מן התורה, ולשיטתם הדין כן גם כשאין אלא יבם אחד, כמבואר בכמה מקומות, על כרחנו צריכים לומר שאין טעם זה אמת, כיון שזה שאסורה לשוק הוא משם אחר (לא תהיה אשת המת החוצה וגו') ולא מדין אשת איש, ויכולים לחול קידושין לאסרה מדין 'אשת איש' ולעשות בניה ממזרין אם תבעל לאחר. (עפ"י אחיעזר ח"ג סה"י יא. וע' קוה"ע לה, ז. וע"ע בכ"ז באמרי משה ה, ד; אפיקי ים ח"ב לה).

חד לה — לשמה, ואידך לה — ולא לה ולחברתה' — על קושית אחרונים, מדוע כאן הצרכנו מיעוט מיוחד לילה ולחברתה' ואינו ממועט ממילא מדין 'לשמה', ואילו לענין מגילת סוטה, וכן לענין דין ציצית משמע שהכל כלול בלימוד אחד — ע' במובא ביוסף דעת סוטה דף יח.

(ע"ב) 'המוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית' — רש"י כתב שאסורה היא לו (וכן מבואר בדברי התוס' בד"ה ולא. וכן נקט כהנחה פשוטה בשו"ת הרדב"ז ח"ב תשח. וע"ע להלן טו. תד"ה לימא. תוס' יבמות ר"פ הערל; תוס' ב"ב יג. ד"ה כופין ובהגהות ר"מ שטראסון שם). ואילו הריטב"א (כאן. וע' בדף כ) חולק וסובר שמוותרת לו אלא שאין רבו כופהו לכך. (וע' ברש"י וריטב"א להלן טט. שהולכים לשיטתם). [ויש שכתבו שאיסור שפחה לישראל אינו אלא מדרבנן — כן נראה בדברי הרמב"ם. וע' שו"ת הרשד"ם יו"ד קצ; רדב"ז ח"א קפח — מובאים בשער המלך עבדים ד, יב]. ובקהלות יעקב (כב) האריך לצדד שאף להריטב"א אינו מותר אלא בשפחה כנענית של רבו, שמתקיים בכך ענין ועבדך, אבל בשל אחרים לא הותר. ובוה יישב כמה תמיהות. (וע"ע בתורת כהנים (בהר פ"ז) ובהגר"א ובקרובן אהרן. ולכאורה היא מחלוקת תנאים בדין שפחה כנענית של אחרים. וע' מהרש"א גטין מא; שער המלך — עבדים ג, ג).

וע"ע: משנה למלך ושער המלך (עבדים ג, ג) ובמפרשים כאן; יונת אלם — טו. ולפי מה שכתב רש"י (בד"ה רבו) שזכות נתינת השפחה לעבד, משום הוולדות היא, יש לומר שאם היא אינה בת בנים, וכן העבד — אין יכול לכופו. וגם י"ל שאסור בה (לרש"י). כן כתב מהרש"ל (יש"ש כב). אם כי היה מקום לחלק בין הנידונים. וע' ברדב"ז (עבדים ג, ה). ואולם נראה כדבר פשוט, שגם לשיטת רש"י אין איסור לעבד לישא שפחה כשרבו אינו כופהו על כך, ואין אומרים לא הותרה לו השפחה אלא מחמת כפיית הרב, בגדר 'דחיה' — שהרי אין זה גרוע מהנרצע שאומר 'אהבתי... את אשתי' והתירתו תורה להמשיך לשהות עמה הגם שאינו מחויב. ואין מסתבר לחלק בין תחילת ליקוחין להמשך. וע' להלן (טו). דסלקא דעתין שמוותר בשפחה ואין רבו יכול לכפות, וא"כ במסקנא שכופהו, אין במשמע שהסברא נהפכת לקצה השני, אלא מותר גם מדעתו ללא כפיה. כן נראה לכאורה. ולענין 'נרצע' — כתב הרדב"ז (בשו"ת מכת"י ח"ח קעו), אין רבו מוסר לו אשה חדשה. והאריך בענין זה הגרש"ב ורנר זצ"ל (נדפס בס' הזכרון לגרי"ב זולטי, עמ' תקו).

לשון ופרפראות

'כיון שחלץ בה נעל...' — אף על פי שאין האיש חולץ אלא האשה, נקטו לשון כזו בהרבה מקומות ולא דקדקו בלשון, וכפי שכתב הרשב"א בתשובה (ח"ד רצד) אודות אחד שנשבע 'שינשא עם פלונית' ועתה הוא טוען שלשון זו משמע שיינשא על ידי אחרים ושמא על ידי קרוביו הדבר תלוי והם אינם רוצים. וכתב הרשב"א שאין ממש בטענה זו, וזו לשונו בתוך הדברים:

'... אבל באמת לשון 'שינשא' אינו לשון מדוקדק, ולא מן הצד שטען, אלא מצד אחר, והוא, שאין האיש נישא אלא נושא דכתיב כי יקח איש אשה ואמרו ז"ל 'כי יקח' — ולא שיקח את עצמו. ומכל מקום זה (לא) נשבע שינשא לפלונית והרי במשמע שיהא נשוי עמה. והרי נשתמשו רז"ל בלשון זה הרבה פעמים, הרי שנינו בפרק ארבעה אחים 'ארבעה אחים שנים מהם נשואין שתי אחיות', 'שני אחים נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית', וכן רבים אין להם מספר, שהרבה נשתמשו בו חכמים ואין הכונה להם שיהא נשוי ממש, שהוא אינו נשוי אלא נושא, רק שהכניסו הפועל כלשון שהרי נעשו שניהם נשואין זה לזה בפועל. אבל כשבאו לדבר ממש בענין שיהא הפרש בו לענין הדין, דקדקו בלשון כאמרם 'אנדרוגינוס נושא ולא נישא', ואמרו 'לא נושא ולא נישא', ואמרו 'הגיע זמן ולא נישא' ודקדקו בגמרא (כתובות ב:) נשאו לא קתני דמשמע אינהו אלא נישאו כו' — לפי שבכל המקומות האלו דברו בעניינין שיש בהן הפרש בין זה לזה לענין הדין, ולפי זה דקדקו בלשון להוציאו בדקדוקו ועיקרו, אבל בשאר המקומות לא הקפידו אלא בשמירת הענין לא בדקדוק הלשון. ויקרה להם ז"ל גם כן במקומות אחרים, באמרם בכל מקום 'החולץ ליבמתו', 'חלץ ועשה בה מאמר', 'קטן וקטנה לא חולצין', 'נתן גט וחלץ', וכאלה רבים אין מספר — ואף על פי שאין האיש חולץ אלא נחלץ, אלא שלא שמרו דקדוק הלשון אלא הענין.

'יוצא בשש'

יש לדקדק על כך שבתורה שבכתב מתייחסת יציאת עבד עברי לשנה השביעית, ככתוב **ובשבעת יצא...**, ואילו בתורה שבעל-פה מתייחסת היציאה לשש, כאמרם בכל מקום 'יוצא בשש' או 'אין יוצא בשש' — הלא דבר הוא; —

ויש לפרש (על דרך שבאר המהר"ל מה שבתורה כתוב **ארבעים יכנו**, ובתורה שבעל-פה — ל"ט מלקיות): העבדות והשעבוד של אדם מישראל, מטרתם היא מירוק נפשו שנפגמה בחטאים. אמנם לאמיתו של דבר, הפגם אינו פוגע אלא בחיצוניותו, אולם הנקודה הפנימית שבישראל לא נפגמה כלל, וגם אין בה שעבוד. וזה ענין שש **שנים יעבד**, כנגד שש קצוות כידוע, **ובשבעת** — היא הנקודה הפנימית. ולכן התורה שבעל-פה באה לבאר שלאמיתו של דבר יציאתו נעשית על ידי 'שש' שנות מירוק, על ידי כן הוא יוצא 'בשביעית' — לאחר שנתמרק כל מה שנפגם, הרי הוא ממילא בן חורין מצד שורש נפשו. (עפ"י שם משמואל — משפטים)

חייבים אלא אם העולה הופרשה מחיים, שאז הוא עצמו שיעבד נכסיו בפירוש. מלוה על פה — לדברי רב ושמואל, אינה גובה לא מן היורשים ולא מן הלקוחות, ששעבודא לאו דאוריתא. ואילו רבי יוחנן וריש לקיש אמרו גובה משניהם (כאשר אין חשש שמא פרע, אבל אם אפשר שפרע, בית דין טוענים עבור היורשים שמא נפרע כבר. ע' ב"ב קעה וברש"ש), ששעבודא דאוריתא [ואפילו במלוה שאינה כתובה בתורה, כגון הלואה].

אמר רב פפא: הלכה, מלוה על פה גובה מן היורשים — שעבודא דאוריתא, ואינה גובה מן הלקוחות, שאין לה קול (והוא הפסיד לעצמו בכך שלא עשאה בשטר. עשו חכמים תקנה ללוקח שלא ידע. רש"י).

א. רבנו חננאל מפרש (מחמת סתירת הסוגיות) שרב פפא פסק שעבודא דאוריתא רק במלוה הכתובה בתורה, אבל במלוה על פה שאינה כתובה בתורה — שעבודא לאו דאוריתא, ואעפ"כ גובה מן היורשים שלא תנעל דלת בפני לווים. ויש אומרים שלרב פפא שעבודא דאוריתא בכל מלוה. ויש אומרים ששתי לשונות הן בדעת רב פפא. (ע' בראשונים). ופסקו הרי"ף הרמב"ם הרמב"ן והרא"ש שיעבודא דאוריתא.

ונחלקו ראשונים האם מן התורה גם מטלטלין משתעבדים או קרקעות בלבד.

ב. נחלקו דעות הראשונים, כאשר שעבד לו בפירוש בשטר, האם הכל מודים ששעבודא דאוריתא (ערשב"א כאן ובגטין ג), או עדיין היא מחלוקת. עתור"ד כאן ושלהי ב"ב. וע"ע אבני נזר חו"מ מט, מחודש ב).

ג. ממה שאמר הכתוב ביוצאים למלחמה פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה — משמע שמיתת הבעל מתרת. [ופירש רב אשי, שאין לפרש איש אחר — היבם, כי יבם אינו נקרא 'אחר']. עוד אמר רב אשי, ממה שנאמר ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות האיש האחרון... — הוקשה מיתה לגירושין, מה גירושין מתירים וגומרים אף מיתה מתרת וגומרת.

דף יד

כו. א. במה נקנית היבמה ובמה קונה את עצמה?

ב. האם דורשים 'קל וחומר' ללמוד הלכה בדבר שנאמר בו לשון עיכוב או מיעוט, שדינו כך ולא אחרת? א. היבמה נקנית בביאה (יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה) וקונה את עצמה בחליצה (ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל — בישראל ראויה להביא לבית משחלצה) ובמיתת היבם (קל וחומר מאשת איש החמורה שמיתת הבעל מתירתה).

אבל כסף ושטר אינם קונים ביבמה (ויבמה — ביאה גומרת בה ואין כסף ושטר גומרים בה. אבל חכמים תקנו שיועיל בה 'מאמר' אך אינו גומר בה להיות כאשתו לכל דבר ולא לפוטרה מן החליצה אלא לפוסלה על שאר אחיו). וכן גט אינו מועיל להתירה לעלמא (בית חלוץ הנעל — ולא דבר אחר).

ב. הוכיחו בגמרא שאף על פי שנאמר בפרשה לשון עיכוב, כגון ככה או חקה (או ששנה הכתוב לעכב. עתוס') ניתן להביא במדת קל וחומר דין חדש שאינו אמור בפרשה. (כגון מה שבאנו ללמוד שתועיל קריאת שם חטאת על השעיר לעזאזל, הגם שבפרשה לא נאמר אלא גורל. וכן היה עולה על הדעת ללמוד שיבמה יוצאת בגט מלבד חליצה).

כז. במה נקנים ובמה קונים את עצמם, האישים דלהלן?

א. עבד עברי שמכרוהו בית דין.

ב. עבד עברי המוכר את עצמו לישראל ולנכרי.

ג. אמה עבריה.

ד. עבד נרצע.

א. עבד עברי (= ישראל). רמב"ם עבדים א.א. וע' ראב"ע משפטים; אמת ליעקב הנמכר בבית דין, נקנה בכסף (העברי או העבריה — הוקש עברי לעבריה, ובאמה עבריה נאמר והפדה — מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה, הרי שנקנית בכסף) ובשטר (שנאמר בפרשת אמה אם אחרת יקח לו — הקישה הכתוב לאחרת. ולמאן דאמר שטר אמה עבריה אב כותבו, יש ללמוד מלא תצא כצאת העבדים — אבל נקנית היא בקנין עבדים דהיינו שטר. טז.).

וקונה עצמו בשנים (ובשנה השבעת יצא...) וביובל (אם פגע בו בתוך שש, שנאמר ושב אל משפחתו... טז.) ובגרעון כסף (כאמה).

א. יש אומרים שקנין עבד עברי בכסף די בפרוטה. (ע' כסף משנה — עבדים ד, ג.) ויש אומרים שצריך יותר מפרוטה, כדי שיהיו דמים הראויים לגרעון כסף כשפודה עצמו. (ע' בשו"ת הרדב"ז ח"ו שני אלפים עב).

ב. יש אומרים (וכ"מ מתוך פרש"י) שאין דין גרעון כסף אלא כשנקנה בכסף. והרבה ראשונים חולקים.

ג. אין עבד עברי נקנה ולא קונה את עצמו בחליפין (עפ"י לעיל ח. ובתוס'; משל"מ עבדים ב, א.) אין עבד עברי נקנה במשיכה כלל. (עריטב"א; דבר אברהם ח"א י, ג.)

ד. עבד עברי יוצא בשטר [ולא נשנו במשנה אלא יציאות בעל כרחו של אדון. ראשונים]. ויוצא בהפקר. (תוס' טז. ד"ה לימא).

ה. אין עבד עברי יוצא בשן ועין כעבד כנעני. (לא תצא כצאת העבדים והוקש עברי לעבריה. ע' להלן טז.).

ב. המוכר עצמו לישראל או לנכרי, לרבי אלעזר דינו כמכרוהו בית דין (גזרה שוה שכיר — שכיר). ולתנא קמא מוכר עצמו נמכר אף ליתר על שש שנים (ועבדך שש שנים — זה ולא מוכר עצמו. אבל יציאה ביובל מפורשת בו, וכי ימוך אחיך ונמכר לך... עד שנת היבל יעבד עמך).

א. הלכה כתנא קמא (רמב"ם; רשב"א). מכמה ראשונים משמע שבמכירה סתמית, אף לתנא קמא יוצא בשש. והריטב"א חולק.

וכן נחלקו הדעות האם לתנא קמא יכול להימכר לפחות משש שנים.

ב. לפירוש רבנו תם, אין תורת שטר בקנין הנכרי, שהרי מקור דין שטר בעבד נלמד מעבריה ומגט אשה שאינם שייכים בנכרים.

ג. עבד עברי הנמכר לישראל ומת אדונו — עובד את הבן. ואם אין לו בן — יוצא לחירות (ועבדך — ולא ליורש). והנמכר לנכרי או לגר (ב"מ עא:) אינו עובד את הבן, וכדלהלן יז:).

לדברי רבי, הנמכר לעובד כוכבים אינו נגאל בשש (ואם לא יגאל באלה — באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש) אלא ביובל.

א. יש אומרים שלרבי אפשר למכור עבד לזמן קצוב, ויצא בתום הזמן, אף קודם היובל. ויש מי שכתב בדעת הרמב"ם שאין אפשרות כזו. (ע' בחדושי רבי אריה לייב מאלין לא, ב.)

ב. כתב הרמב"ם (עבדים ב,ח): הנמכר לעובד כוכבים אין פודה עצמו בגרעון בשוה כסף אלא בכסף בלבד, שלא כבנמכר לישראל שנפדה אף בשוה-כסף (שנאמר ישיב גאלתו). יש מי שפירש שזה דוקא בעל כרחו של האדון, אבל מדעתו מועיל אף בשוה כסף (ע' זכר יצחק ע,ב).

דין 'שוה כסף' בעבד עברי; בדבר שאין שומתו קצובה, בכלי פחות משה פרוטה — נתבאר לעיל ז-ח. דין גאולת קרובים ושאר כל אדם — להלן טו.

אשה לא תקנה לכתחילה עבד עברי, משום איסור יחוד (ב"מ עא.). עברה וקנתה — הרי דינו כעבד לכל דבר. ויש מצדדים שחייבת למכרו (ע' בספר החינוך מב שמב ובהגהות המשל"מ; אוצר המלך — עבדים א; שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות נו).

ג. אמה עבריה דיני קנינה כעבד עברי, ויתרה עליו שהיא קונה את עצמה אף בסימני נערות (או בגרות — באיילונית כדלעיל ד).

אמה עבריה אינה נקנית בפרוטה, מפני שצריך לקונה בדמים הראויים לגרעון, כדי שתגרע פדיונה ותצא. (רמב"ם — עבדים ד,ג עפ"י גמרא יא:).

הרמב"ן בפירוש התורה (ריש משפטים) הסתפק לומר שהאדון מוזהר מלהוציא את האמה [בעל כרחיה]. כ"ג] קודם זמן יציאתה, לפי שמוטל עליו לזונה ולהמתין עד שייעדנה או עד שתגדיל או שתצא מעצמה בגרעון. ועל זה נאמר לא תצא כצאת העבדים. (וזהו חידוש במצוה דאורייתא שאינו מוזכר בגמרא, ומצינו כיוצא בזה עוד בדברי הרמב"ן).

ד. הנרצע נקנה ברציעה (ורצע אדניו את אוננו במרצע ועבדו לעלם). וקונה את עצמו ביובל (ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשב). טו. וע' כא: ובריטב"א) ובמיתת האדון (ועבדו — ולא את הבן, ולא את הבת. כא:).

א. עבד ששנתו השביעית למכירתו היא שנת היובל, ונרצע — הרי הוא יוצא ביום הכיפורים של היובל, נמצא שרציעתו דחתה את שחרורו ימים ספורים בלבד. (עתוס' להלן לח. ד"ה צא). ויש מי שכתב שאם פגע בו יובל בתחילת שנתו השביעית — אינו נרצע. (עפ"י חדושי מהרי"ט שם).

ב. יש מדייקים מלשון המשנה שהנרצע אינו יוצא בגרעון כסף. (עתור"ד כא:). ובתורא"ש (טו:): צידד שהנרצע יוצא בגאולת קרובים, ולכאורה נראה לדבריו שכמו כן גואל עצמו בגרעון כסף.

ג. יציאת נרצע בשטר — המשנה-למלך (עבדים ג,ז) תלה נידון זה במחלוקת הראשונים. וצ"ע. ד. רציעת העבד — רשות, שאם אין רבו רוצה לרצעו אין כופים אותו. (חזון איש).